

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ительсон Л.Б. Лекции по современным проблемам психологии обучения. – Владимир, 1972. – 264с.
2. Качество знаний учащихся и пути его совершенствования/Под ред. М.Н. Скаткина, В.В. Краевского. – М.: Педагогика, 1978. – 208с.
3. Крутецкий В.А. Психология: Учебник для учащихся пед. училищ. – М.: Просвещение, 1980. – 352с.
4. Развитие творческой активности школьников / Под ред. О.М. Матюшкина. – М.: Педагогика, 1991. – 160с. :ил.
5. Онищук В.А. Типы, структура и методика уроков в средней школе. – К.: Рад. школа, 1976. – 184с.
6. Охитина Л.Т. Психологические основы урока: В помощь учителю. - М.: Просвещение, 1977. – 96с.
7. Познавательная активность в системе процессов памяти / Под ред. Н.И. Чуприковой. – М.: Педагогика, 1989. – 192с.: ил.
8. Смирнов А.А. Избранные психологические труды. В 2 т. Т.2. – М.: Педагогика, 1987. – 344с.
9. Фурман А.В. Проблемні ситуації у навчанні. – К.: Рад. школа, 1991.– 192с.

Е.М.Рангелова

ДЕТЕРМІНАНТИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ УЧНІВ

В статтє описується девіантне поведєнє учащихся, а такжє выявляється прямєє и косвенные причины данного явления.

This article is devoted to deviative conduct of pupils. The author finds out direct and indirect causes of giving phenomena.

У сучасних умовах життя особливо актуальною стає проблема девіантної, що відхиляється від якоїсь норми, поведінки учнів. Учень свідомо чи несвідомо порушує легітимні моральні та правові норми поведінки. Актуальність цієї проблеми обумовлюється тенденцією, що затвердилася в останні роки, та пов'язана з динамікою злочинного середовища неповнолітніх, зі стійкістю загальної кількості злочинів і кількості злочинів одного учасника в них. Збільшується кількість групових злочинів і кількість злочинців, які приймають в них участь, тобто здійснюються злочини в співучасті. Більше половини злочинів, в яких беруть участь неповнолітні здійснюється разом з повнолітніми. Занепокоєння викликає і характеристика цих злочинів. Збільшується ступінь їхньої попередньої підготовки й організації, їхня брутальність і жорстокість. В останні роки спостерігається тенденція збільшення насильства та злочинності серед дітей: крадіжки, викрадення, зґвалтування, убивства, шантажі та примуси, азарт, тощо. Спостерігається тенденція фізичного та психічного брутального відношення до дітей у родині, на вулиці й у школі.

Аналіз результатів репрезентативних соціолого - педагогічних досліджень учнів, учителів, класних керівників і батьків, проведених у Республіці Болгарії в навчальному 1993/1994 і в 1997/1998 році, дозволяє прийти до висновків і вказати на деякі тенденції щодо змісту девіантної поведінки учнів, його детермінанти та проблеми превентивної та корективно - виховної діяльності.

Дослідження дозволяє окреслити деякі з основних девіацій у поведінці сучасного учня, а саме: часто виявляється брутальність, жорстокість, підлабузництво, заздрість, егоїзм, порушення дисципліни в класі і поза

школою; утеча зі школи, руйнування шкільної власності; крадіжки, паління, вживання алкоголю та наркотиків, участь в азартних іграх, проституція, крадіжки грошей і речей із власного будинку, щоб придбати засоби для гри на електронних автоматах; участь у спекулятивній торгівлі (ці девіації наведені в порядку відповідності з ранжируванням досліджуваних реципієнтів).

Порівняльний аналіз показує, що при виділенні різних видів девіацій серед учнів немає істотної різниці в поглядах учнів, батьків, вчителів і класних керівників. Різниця скоріше у ранжируванні. Але і там вона не є істотною. Істотне враження робить частий прояв егоїзму, брутальності, жорстокості, підлабузництва, заздрості в групах дітей різного віку. Можна говорити про девіації, в основі яких лежить агресивність, недостатня гуманізація особистості. Існує різниця в деяких девіаціях учнів в залежності від віку. В учнів п'ятого класу найчастіше девіації пов'язані з порушенням порядку в школі, із проявами брутальності, нетолерантності у відносинах між школярами, учнями та вчителями. У наступних класах учнів виявляються такого ж типу відхилення, але після восьмого класу часто зустрічаються втечі з класу і школи, паління, вживання алкоголю і наркотиків, участь в азартних іграх та в спекулятивній торгівлі.

Інтерес викликає новий вид девіації серед учнів – спекулятивна торгівля. Відношення до цього виду торгівлі не схоже в залежності від віку дітей. Негативну оцінку участі в спекулятивній торгівлі дають учні, по-першу, шостого класу, далі йдуть учні сьомого, п'ятого, восьмого, дев'ятого, десятого й одинадцятого класу. Дослідження показують, що зі збільшенням віку заперечення спекулятивної торгівлі зменшується. Порівняно низка позитивна оцінка цього явища в п'ятому класі. Найвищим є відсоток учнів дев'ятого класу, що займаються таким видом торгівлі. В загалом впливає

зворотний порядок, тобто зменшується відсоток учнів одинадцятого, п'ятого, шостого, десятого та сьомого класу, які займаються таким видом діяльності. Оцінюючи власне відношення до участі у спекулятивній торгівлі, частина учнів розуміє, що вона приносить доходи, але не хотіли б брати участь у ній. Насамперед, учні одинадцятого і десятого класу припускають, що, можливо, брали би участь в такій торгівлі. В окремих класах незначне число учнів допускає цю можливість. У принципі немає особливої різниці в думках учнів – хлопчиків і дівчат – щодо цього питання. Дослідження показують, що участь у спекулятивній торгівлі перетворилася в частину повсякденних турбот деяких учнів і особливо старшокласників. Негативна оцінка щодо цієї діяльності виражає скоріше формальне відношення, а практика показує, що участь у ній є дохідним заняттям.

Подолання цього явища вимагає з'ясування причин – прямих та непрямих, **детермінант що обумовлюють девіантну поведінку серед учнів.** Виходячи з етимології поняття *determinans*, під поняттям детермінанти девіантної поведінки ми будемо мати на увазі умови та фактори, що викликають відхилення від моральних і правових норм. Ці детермінанти можна знайти, насамперед, на макро і мікро соціальному рівні.

Це дає нам підстави шукати детермінанти девіантної поведінки учня в двох аспектах: соціальному та педагогічному. **У соціальному плані** можна виділити дві відносно самостійні групи детермінант:

- 1) детермінанти в макросередовищі, у глобальних проблемах людства та соціально-політичних, економічних і моральних проблемах окремої країни, зокрема Республіки Болгарії;
- 2) детермінанти в мікросередовищі учня, у первинному оточенню, з яким він пов'язаний безпосередньо, і в якому він живе і розвивається.

Детермінанти в макросоціальному плані пов'язані із сутністю і характером світових процесів. Науково-технічний прогрес, змагання між суспільними системами, окремими державами й етнічними групами, міжнародний інформаційний процес породжують глибоку кризу і деформації, протиріччя з природою, з віковими загальнолюдськими цінностями, тощо. А це, зі своєї сторони, викликає **глобальну моральну кризу Людини і Людства.** Ця криза є результатом глобального протиріччя планети Земля, що затверджується - **протиріччя між людиною і природою.** Поява Homo Sapiens знаходиться в гармонійній взаємодії з усіма видами, що населяють біосферу. Він пристосовується до неї, співробітничав з нею, використовує її, щоб існувати. У той же час, однак, з появою різних видів техніки та технологій, створених людиною, власне кажучи він (людина) починає знищувати екосистему. Таким чином, спустошується природне середовище. Людина вступає в непримиренне протиріччя з Природою, з якої він вийшов, і членом якої він є. "З виснаженням планети і з необоротним зменшенням життєвого коефіцієнта, він може закреслити свій власний рід з таким же успіхом як за допомогою жахаючого удару ядерного геноциду". Підкреслює Аурелио Печей [4,40].

До цього можна додати, на думку Олександра Кінга і Бертранда Шнайдера, наявність у розвинутих індустріальних країнах "гіперіндивідуалізації, егоїзму усіх видів, надмірних потреб і розваг такого роду як телебачення, відео, наркотики... В індустріальних суспільствах духовні цінності руйнуються під напором матеріалізму, який заражає й елітні кола в розвинутих країнах... Моральні цінності теж зневажаються, тому що безупинно порушуються тими, хто їх у суспільстві проповідує, про яких прийнято вважати, що вони підкріплюють їх" [3,207]. Підсилюється егоїзм і жадібність. Конкуренція не сприяє моральним відносинам. Вона затверджує прагнення до особистого благополуччя.

Людина забуває, що живе в соціумі, що є його частиною і пов'язана з іншими людьми як частина цього соціуму. Відбувається процес "розпаду майже усіх установлених цінностей, особливо в самих розвинутих частинах світу... Стрімко розвивається здатність людства контролювати себе і природне середовище... У той же час усе більш невизначеними стають соціальні критерії морального розмежування і самоконтролю" [1,8]. Агресивність окремої людини перетворюється в позицію величезних груп людей. Міжнародні конфлікти продовжують вирішуватися за допомогою війни, знищення тисяч людей і людських цінностей. Сучасна людина притерплює серйозні моральні деформації. Часто перемагає зло, воно мотивує і людську поведінкову структуру. Часто панує жадібність, уроджений егоїзм, спрага помсти та влади. Спостерігається прагнення до швидкого збагачення, незалежно від використовуваних засобів; прагнення до свідомого руйнування людських цінностей, усього створеного людиною ціною величезної праці. Проявляється невміння людини вдивлятися в людей, розуміти їх, співчувати їм, допомагати безкорисно, поводитися по-людськи.

Ці складні процеси протікають на макро рівні також і у нашій країні. У процесі переходу до демократичного суспільства, до ринкової економіки, поряд з позитивними змінами має місце **економічна і моральна криза, яка поглиблюється у всіх сферах.** Невизначені командно-адміністративні методи у керуванні на всіх рівнях, прірва між ідеологією і соціальною практикою, слабкий і неефективний інституційний соціальний контроль, нормативна лабільність, ціннісний вакуум, зниження життєвого рівня більшої частини населення, реальна бідність, безробіття й інші негативні тенденції в суспільстві сприяють появи девіацій у всіх поколіннях і особливо у дітей і учнів.

Швидкий процес соціально-групового, класового розшарування, утвердження реальної неповноправності, несправедливості викликають стан стресу в значної частини членів суспільства, незалежно від віку. Масова відсутність віри в болгарина, втрата ідеалів існують паралельно з агресією різних релігійних сект. Вони займають порожній простір у свідомості особистості. У той же час те, що пропагують різні секти, суперечить гуманному характеру релігійних цінностей. Часто воно спрямовано до фізичного самознищення людини і багатьох християнських чеснот.

Порушуються і моральні закони існування даної спільності. Толерантність і терпимість сьогодні є тільки добрим побажанням. У багатьох людей не проявляються елементарні людські якості. Перемагає тварине, первинне, що часто виявляється більш сильним, чим людський прояв індивіда. У це вписується і специфічна характеристика частини болгар – відсутність толерантності, прояв нетерпимості до чужої думки, невміння захищати власну думку, доводити свою правоту. Найчастіше для цього прибігають до неправди, насильства, брутальності. До цього додається і безкарність злочинності у всіх сферах суспільно-економічного життя. Затверджується крадіжка – таємна й очевидна – як тенденція по вертикалі суспільної структури. У багатьох людей формується переконання, що неможливо нормально жити, не порушуючи при цьому права інших людей, свідомо знищуючи емоційний комфорт їхнього життя у широкому та вузькому змісті цього слова. Під формою суспільно значимих дій і процесів, таких як приватизація, деякі люди цілком свідомо крадуть державну власність, знищують людські цінності, створені протягом багатьох літ, безсовісно збагачуються за рахунок значної частини народу. Явищем уже стають убивства, включно і безневинних людей. Ксенофобія, нетерпимість до інших етносів, затверджується як лінія поведінки, лінія життя деяких членів суспільства, які

реально залишаються безкарними з боку того ж самого суспільства.

Швидке збагачення без значних зусиль частини громадян, утвердження спекулятивного капіталу і відсутність державної політики стимулювання високої освіченості і професіоналізму окремої особистості викликають перекручення моральної свідомості і поведінки окремого учня. Це стимулює процес безупинного знецінювання освіти та його цінностей, демотивує дитину в процесі оволодіння відповідними знанням і високим професіоналізмом. Усе це породжує девіації серед молодого покоління, у тому числі девіації серед учнів.

Аналіз факторів та умов, що детермінують девіантну поведінку учнів показує, що вони часто змінюють своє місце (статус), тому важко абсолютизувати даний компонент мікросфери. У цьому випадку, наприклад, засоби масової інформації, можуть бути в позиції фактора, а в іншому – у позиції умови появи девіантної поведінки учня. Занепокоєння викликає той факт, що третя частина досліджених нами учнів присвячує свій вільний час телебаченню і відео. У силу свого емоційного впливу воно вже замінює міжособистісне спілкування. Часто невідповідні у педагогічному відношенні передачі і тези ... мотивують девіації у дітей, прояв злочинної поведінки [5,55-63].

До цих факторів додається і негативний вплив мікросередовища, у якому живе учень і особливий вплив родини, школи, різних середовищ самого учня. Проведені емпіричні дослідження показують, що у відношенні детермінант девіантної поведінки учня різниця у думці учнів, батьків, вчителів і класних керівників, погляди яких вивчалися, складається тільки у ранжируванні. Учні упорядковують детермінанти в наступному порядку: на перше місце вони ставлять прагнення проявитися; на друге місце – прагнення наслідувати друзям, фільмам, героям; на третє

місце – слабкий контроль батьків; на четверте місце – лідарство, тощо. Батьки ставлять на перше місце – наслідування друзям, героям фільмів; на друге місце – слабкий контроль батьків; на третє місце – прагнення проявити себе та недоліки у вихованні; на четверте місце – погані взаємини з батьками та недостатній контроль вчителів, тощо. Вчителі та класні керівники ставлять на перше місце – недостатній контроль батьків і слабості у вихованні; на друге місце – наслідування друзям, героям фільмів; на третє місце – прагнення проявиться; на четверте місце – погані взаємини з батьками, тощо.

Родина – один з компонентів мікросередовища учня, який часто детермінує девіантну поведінку. Вона є первинним соціальним середовищем дитини. Дослідження показують, що коли родина не реалізує на достатньому рівні свої основні функції, тоді вона викликає девіації у дитини. У цьому зв'язку особливо сильно впливає порушення структури родини; відсутність гуманного характеру спілкування усередині родини; відсутність традицій; невірно сформований авторитет батьків; нерозумний і не відповідний природі дитини режим дня; відсутність системи безупинної участі дитини у побутовій праці родини, цілеспрямованого формування умінь і навичок культури харчування, культури обслуговування у різних життєвих ситуаціях; несформованість у дитини здатності знаходити вірний вихід, гуманне рішення в будь-якій життєвій ситуації.

До цього додаються і **негативні тенденції у розвитку родини у світовому плані**, а саме: безупинне збільшення розлучень, дійсно розстроєних шлюбів; відсутність прагнення укладати шлюб; збільшення кількості самотніх молодих людей, які мешкають разом без юридичного оформлення шлюбу; збільшення кількості дітей, народжених поза шлюбом і жінок, які самостійно виховують своїх дітей; відступ від традиційних форм розподілу ролей у родині між чоловіком і

жінкою, усе рідше зустрічається традиційна модель родини, коли батько заробляє засоби для існування, а мати займається тільки вихованням дітей; урахування конкретних умов життя, класового і суспільного прошарку, до якої відноситься родина, освіта, кваліфікація, доходи, професії, загальна і педагогічна культура батьків дитини; рання лібералізація абортів і зниження народжуваності [5,63-67].

Значний відсоток досліджуваних учнів часто не бажають повертатися додому. Причина тому криється у невмінні багатьох батьків розмовляти з дітьми, шукати гуманний вихід із ситуації, коли діти порушили затвержені суспільні і шкільні норми життя. Більш того, часто зустрічаються випадки, коли батьки вирішують виниклий конфлікт із дитиною за допомогою насильства над нею. Вони не намагаються стимулювати дитину в її щоденних моральних проявах. Це не сприяє емоційному комфорту дитини у родині. Дитина відчужується і шукає інше місце проживання.

До цього додається і низьке матеріальне забезпечення, безробіття, низька заробітна плата, погані умови побуту, характерні для більшої частини болгарських родин. Тому, коли необхідно визначити обов'язки батьків у досліджуваних родинах на перше місце ставиться матеріальне забезпечення і гроші, на друге – здоров'я дитини і тільки на третє місце – виховання.

Другий основний фактор девіацій серед учнів на мікро рівні це **школа** і її основні педагогічні суб'єкти. Тенденція свідомої недооцінки, що затверджується в останні роки, і не реалізованість однієї з основних функцій школи - виховної й у той же час абсолютизування освітньої функції, створює реальні умови для розвитку девіантної і делінквентної поведінки. Сполучення цієї тенденції з порушенням гуманного стилю керування багатьох директорів, із твердженням єдиноначальності у керуванні школою, з

відсутністю реалізації учнівського самоврядування є реальною передумовою відхилень учнів від відповідних моральних і правових норм.

У цьому зв'язку особливе місце і роль займає інший основний педагогічний суб'єкт школи — **вчитель і класний керівник**. Аналіз результатів проведених досліджень показує, що часто на практиці вчитель створює прямо, побічно чи мимоволі ситуації взаємодії з дітьми, які стимулюють девіантну поведінку. Підставою цього є аналіз факторів системи виховної роботи школи і девіантної поведінки учнів. У цьому відношенні цікавими є погляди батьків, учнів і самих вчителів. Батьки ставлять вчителів на друге місце у процесі формування особистості дітей, вчителі бачать себе на третьому місці, а учні ставлять їх на одне з останніх місць, тобто сучасні учні не вважають, що їх вчителі займають особливе місце в їхньому власному розвитку. Тому, коли необхідно вирішувати якусь проблему, на перше місце вони ставлять — самостійний пошук виходу, на друге місце — звертання за допомогою до батьків, на третє місце — допомога друзів, і майже на останнє місце ставлять учителів. Та ж закономірність виявляється й у рішенні однієї із самих істотних проблем учня — вибір професії. І тут на перше місце вони ставлять власне бажання, на друге — батьків, на третє — друзів, на четверте — вчителів.

Порівняно низький рейтинг вчителя в очах учнів можна пояснити багатьма причинами. Об'єктивні причини знаходяться в макросфері, тобто в самому суспільстві, що своїми писаними і написаними законами безупинно знижує престиж вчителя і вчительської професії, суб'єктивні причини в самому вчителі і часто саме вони детермінують девіантну поведінку деяких учнів. Значний відсоток досліджуваних вчителів і класних керівників іноді почувають себе комфортно у школі. Коли необхідно виділити причини дискомфорту у школі вчителі і класні керівники ставлять на

перше місце низьку оплату праці вчителя, на друге місце – низький престиж учительської професії, на третє – неповажне відношення учнів, на четверте – неповажне відношення батьків. До цього не можемо не додати відношення вчителів і класних керівників до труднощів у спілкуванні з учнями. Труднощі у спілкуванні вони пов'язують з відсутністю мотиву в учнів вчитися; з не зацікавленістю до окремих навчальних дисциплін; з байдужністю до позакласної діяльності; з відсутністю інтересу до загальних проблем класу; із захопленням діяльністю негативної спрямованості; з небажанням учнів спілкуватися. Реальні причини труднощів у спілкуванні, на які вказують вчителі і класні керівники, не є об'єктивними. Ці причини необхідно шукати в самих школярах, а їхній пошук і виявлення залежить у свою чергу від діяльності вчителів і класних керівників. Суб'єктивні детермінанти пов'язані за принципом неправильного визначення пріоритетів діяльності вчителя. При визначенні пріоритетів учителя на перше місце ставлять оволодіння міцними знаннями, на друге – формування умінь застосовувати знання на практиці, на третє – надання якнайбільше інформації з вивчаемого предмету, на четверте – заохочення гуманних взаємин, на будь ласка , п'яте – розвиток мотивації вчитися. Думки класних керівників щодо цього питання відрізняються від думки вчителів. Вони на перше місце ставлять заохочення гуманних взаємин у класі, на друге місце – формування ціннісної системи, на третє – формування умінь учитися і спілкуватися, на четверте – формування практичних умінь знаходити правильний вихід із ситуації. Відповідно до цього, думка тих учителів, які на друге місце ставлять виховну діяльність, є зовсім неправильною. Тому саме ця обставина найчастіше є чинником, що детермінує девіантну поведінку деяких учнів.

Інша детермінанта це **дегуманізація відносин у системі “вчитель-учень”**. Часто порушуються гуманні

принципи спілкування й особливо з боку вчителя. Тому, коли учням перелічують найважливіші причини негативних проявів, велика частина з них вказує саме на такі відносини з учителями. Незалежно від місця факторів, що на це впливають, ця причина займає будь ласка, п'яте місце, а існування такого явища як фактора є показовим. Більш того, самі вчителі ставлять його на будь ласка, п'яте місце як детермінант девіації. Можна сказати, що деякі вчителі найчастіше виявляють неповагу до особистості учня, брутальність, нетактовність, нетолерантність, авторитарність. Вони не вміють гуманно спілкуватися з учнями. Усе це проявляється з негативним знаком на самому учні. Вони мотивують дії, що йдуть у розріз з гуманністю і толерантністю, тобто вони викликають девіантність. Дегуманізація обумовлюється й іншою відкритою проблемою у системі взаємин "вчитель-учень" — вчителі не знають учня у змістовному і структурному аспекті, не знають учня як свідомість, його емоційні переживання, реальні причини його поведінки, систему цінностей. Дослідження показують, що велика частина вчителів не може заявити чи виявляють їхні учні доброту, чуйність, повагу, взаємодопомогу, справедливість, чи мають такі чесноти як чесність, непримиренність до брутальності, щирість, чи виявляють милосердя, гуманність. У той же час усі досліджувані вчителі можуть вказати на розмаїтість моральних проявів своїх учнів, тобто на зовнішні негативні прояви. Ці факти викликають тривогу. Вони говорять про те, що порушується одне з основних вимог педагогічного спілкування — заглиблено вивчати пізнавальну, емоційну і вольову сферу учня, стан його системи цінностей і на цій основі здійснювати відбір доцільних форм, методів і прийомів спілкування. Деякі вчителі порушують одне з основних вимог педагогічного спілкування — враховувати і виходити з позитивних сторін особистості дитини, щоб створювати емоційний комфорт і

стимулювати позитивні зміни. Недотримання цієї вимоги може перетворити вчителя не тільки в умову, але й у фактор девіації учнів.

У цілісній системі спілкування з учнями існують невирішені питання. Вчителі не достатньо сприяють прояву активності учнів, не спираються на учнівські ради, не використовують їхнє включення у діяльність за інтересами. Часто у педагогічній діяльності вчителя недооцінюють бажання й інтереси учнів, що є однією з умов і факторів, що викликають негативне відношення до школи. У педагогічній практиці не використовуються різноманітні форми роботи з дітьми, що сприяють гуманізації відносин і залученню до соціуму, школи. Недостатньо використовуються методи: атака мозку, психотренінг, казус, тощо. У реальній практичній діяльності вчителів і класних керівників особливе місце займають форми і методи спілкування, які не завжди сприяють участі дітей у відповідній діяльності, не прилучають їх до шкільної спільності, до навчання, до вчителя як особистості. Зі своєї сторони ця обставина обумовлює також слабкий інтерес у частини учнів до спілкування з вчителями і класними керівниками, прояв апатії і байдужності. До цього можна додати і засоби, за допомогою яких підбираються прийоми спілкування. Найчастіше обговорюються питання пов'язані з порядком і дисципліною у школі і поза школою, із труднощами при оволодінні навчальним матеріалом, із взаєминами у класі, з вимогами моральних норм, тощо. Однак відсутня зацікавленість проблемами, які пов'язані з щоденним побутом учня, які у змозі зблизити вчителя й учня, перетворити вчителя у радника, довірче обличчя друга, які перетворюють вчителя у бажану для учня особистість. Залишається відкритим питання змісту педагогічного спілкування, використання нетрадиційних форм, методів і прийомів спілкування, що не

навантажують, а розвантажують учня від психічної напруги, створюють йому емоційний комфорт.

Аналізуючи місце і роль вчителя в дегуманізації відносин з учнями і детермінації девіантної поведінки доводиться шукати певні причини й у самій особистості вчителя. Аналіз існуючої педагогічної практики показує, що ці причини можна шукати в двох напрямках. З одного боку, це може бути відсутність відповідної психолого-педагогічної підготовки з питань спілкування з учнем; незнання і не володіння сучасними педагогічними техніками гуманного спілкування з дітьми. Ця обставина ставить ряд проблем перед навчальними закладами, що повинні готувати вчителів і займатися післядипломною освітою.

З іншого боку, відсутність гуманності може бути пов'язана з характерними рисами вчителя як індивіда, з певною генетичною зумовленістю, що обумовлює брутальність і нетолерантність, нестриманість, вибуховість – якості, які вчитель не встиг перебороти у процесі свого індивідуального розвитку.

У цьому зв'язку виникає багато питань: чи можна розробити сучасні комплексні критерії підбора і готовності вчителя до майбутньої професії, оцінки його моральної культури? Чи можна змінити спосіб вступу у педагогічний вуз? Чи необхідно у процесі післядипломної освіти і перекваліфікації ставити єдині вимоги педагогічного і психологічного мінімуму? Чи є необхідним вивчення майбутнім учителем методики виховної роботи? Чи можна перебудувати у змістовному плані методику навчання по відповідним навчальним дисциплінам, ставлячи акцент і на характер виховуючого навчання?

Інший детермінант девіантної поведінки на мікро рівні це стан **формальних і неформальних учнівських організацій**. Проведені дослідження показують, що значна частина учнів не завжди відчуває себе комфортно у класі. У

процесі становлення особистості це почуття зростає. У п'ятому класі більшість учнів заявляє, що задоволені взаєминами у класі, у десятому, одинадцятому і дванадцятому класі підкреслюють, що іноді почувають себе добре. Причини різні. Значна частина з них полягає в характері взаємин. Реципієнти вважають, що паралельно з доброзичливими і дружніми взаєминами існує байдужість і конфлікти, що підсилюються з віком. До цього додається почуття незахищеності значної частини досліджуваних учнів, воно затверджується як тенденція у всіх віках. У першу чергу їхню увагу привертає доброта і щирість, інтелект і культура, зовнішній вигляд однокласників і друзів. На другому плані залишаються мода, авторитет, сила і спритність. На третє місце вони ставлять однокласників, у яких є багато грошей, чи які викликають страх в інших. Очевидно вони віддають перевагу прояву моральної культури особистості в учнівському колективі. І коли цього немає, створюються умови й учнівська спільність детермінує девіації в індивідуальній і груповій свідомості і поведінці.

У цьому відношенні особливе місце займають невирішені проблеми в учнівських об'єднаннях за інтересами. Порушення відкритого характеру, обмеження вибору форм і засобів впливу, відсутність можливості переорієнтувати дії відповідно до їхніх інтересів, відсутність мобільності і гнучкості, розмаїтості і динаміки практико-прикладної спрямованості, часто перетворює їх у небажаних і штовхає учнів шукати неформальні об'єднання, які найчастіше стимулюють появу девіації.

До факторів макро і мікросередовища не можемо не віднести формальні і неформальні спільності поза школою, у які часто потрапляє дитина. Відсутність емоційного комфорту у родині, школі, учнівському колективі часто змушує учня шукати соціальні віддушини. Найчастіше це бувають

релігійні секти, у яких немає особливих гуманних цілей, групи злочинців, наркоманів.

Не можемо не приділити місце і самій особистості учня. Особистість сама стає детермінантом появи девіантної поведінки, коли в неї недостатньо сформована гуманна ціннісна система; коли деякі негативні характерні риси темпераменту стають ведучими; коли не переборена уроджена агресивність в індивідуальному розвитку особистості.

Необхідно враховувати комплексний і строго індивідуальний характер детермінант; створювати систему точної діагностики причин кожного відхилення від норм і на цій основі організувати індивідуальну і диференційовану роботу з кожним учнем, який має відхилення від норми. Можна говорити про заглиблене переосмислювання всієї системи виховної роботи на макро і мікро рівні, як і системи превентивної і корективно-виховної роботи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бжежински З. Извън контрол. Глобален безпорядък в навечерието на ХХ век. С., 1994.
2. Большая Советская Энциклопедия. 3-е изд. Том 8, М., 1972.
3. Кинг А., Шнайдер Б. Първата глобална революция. Доклад на съвета на Римския клуб. – 1991. С., 1992.
- Печей А. Качеството човек. С., 1987.
4. Рангелова Е. Нравственна култура ученика. Минск. — 1998.